

تدوین چارچوب مفهومی از خوانش نام و پیام مکان در ارتباط با ماهیت و ظرفیت مکان

مطالعه موردی: مکان‌های شهری اردبیل

فیروز آرمون^۱ - ارشد طراحی شهری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
سید یحیی خاتمی - دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
احسان کرامتی - ارشد معماری منظر، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۱/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۱۲

چکیده

خوانش نام مکان در متن شهر به مثابه یکی از ریشه‌های هویتی آن قادر است به شناخت طبع و طعم فضا و مکان از خلال بازاندیشی ارتباط آن با تمناها و نیازهای زمینه‌ای و زمانه‌ای بپردازد. به محض شنیدن این نام است که تصویری از کلیت و پیکره مکان در ذهن شکل می‌گیرد. ارتباط بین نام یک مکان با محیط طبیعی و مصنوع می‌تواند همان ارتباط اجزای فرمی و محتوایی آن مکان مفروض شود. وقتی که نام‌های نخستین (قدیمی) شهر، محله، گذر و یا مکان خاصی از یک شهر به میان می‌آید، در ذهن شهروند آن مکان با ویژگی‌های منحصر به فردش تداعی می‌گردد. ممکن است مدت‌ها از تخریب کالبدی مکانی بگذرد اما همچنان نام آن در ذهنیت باقی مانده و بر کیفیت، مفهوم و صفت مکان یا روحیات و ذوقیات ساکنان آن اشاره داشته باشد. انطباق یا عدم انطباق نام مکان با عینیت و صفت موجود آن، می‌تواند عیار بارزی در شفافیت و خوانایی و یا بحران آن تلقی شود. اما در فرایند توسعه شهری معاصر، مسئله ابعاد هویتی، کیفیتی و ذهنیتی نام‌ها نادیده گرفته می‌شود. حوزه مطالعات شهری ارتباط عوامل عینی-ذهنی و معنایی-کالبدی نام‌های مکانی را در امر طراحی شهری و منظر یا مهم نمی‌داند یا قادر به حساب آوردنش نیست. هدف این مقاله بازشناخت اهمیت این ارتباط و نحوه تکوین فضاها و مکان‌های شهری با نام‌گذاری‌های آنهاست و بر توضیح نحوه بازتاب آن و نیروهای آن بر چشم‌انداز مکان شهری متمرکز است. نمونه پژوهش، شهر اردبیل و بافت تاریخی آن است که کاوش آن به دلیل برجستگی تاریخی-فرهنگی اردبیل و قدمت بیش از سی قرن آن اهمیت شایانی دارد. اکثر محلات و گذرهای قدیمی در بافت تاریخی شهر حتی امروزه واجد نام‌های تاریخی و رایج آن روزگار است. در تدوین ادبیات و چارچوب نظری، از اسناد و متون داخلی و خارجی به روش تحقیق توصیفی-تحلیلی برای استخراج و دسته‌بندی مشخصه‌ها استفاده شد. شناسایی نام‌های نخستین مکان‌ها، بیشتر بر مبنای آثار روشنفکری، نقشه‌ها، تصاویر، نقاشی و گراور به همراه برداشت‌های میدانی و مصاحبه صورت گرفت. پژوهش نشان می‌دهد عوامل مختلف سیاسی، تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی در نام‌گذاری سنتی مکان‌های مختلف شهری و به خصوص شهر اردبیل نقش عمده‌ای داشته و رنگ و وزن بیشتری را به مقدس بودن، سیاسی و بازرگانی بودن این شهر می‌دهند. به نظر می‌رسد نام‌ها استعاره از بازنمایی همان چیزهایی هستند که در چشم‌انداز، ظرفیت و ذهنیت شهر بوده و هست و یا می‌تواند باشد.

واژگان کلیدی: شهر اردبیل، ظرفیت نام مکان، حافظه مکان‌های تاریخی، خوانش نام مکان، نقش‌ها/نیروهای مکانی.

۷۱

شماره بیست و نهم

زمستان ۱۳۹۷

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات شهر

مکان، تدوین چارچوب مفهومی از خوانش نام و پیام در ارتباط با ماهیت و ظرفیت مکان

۱. مقدمه

انطباق و همراهی نام مکان با موقعیت و یا سایر شرایط طبیعی و فرهنگی مکانی، در تشخیص هویت و ماندگاری آن مؤثر است. در دوره معاصر تغییرات و مداخله‌های کالبدی این نوع همخوانی نام با اجزای مکان را دچار خدشه و تهدید نموده است. این نوع ناهمخوانی و عدم انطباق به بحران هویت و بی‌ریشه‌گی مکان‌های معاصر دامن زده است.

«در سرشت هر کسی است که به پیدا کردن معنی نام شهر یا دیه خود می‌کوشد. به هرآبادی که برویم مردم آنجا برای نام شهر یا دیه خود معنایی را دارند و همین‌که بپرسی بی‌درنگ به شرح آن معنی می‌پردازند» (Kasravi, 1931: 194). «از دیرباز بسیاری از تحولات تاریخی با تغییر اسامی جغرافیایی توأم بوده و تاریخ کشور ما نیز از این قاعده مستثنا نبوده است. در برخی موارد تغییر و دگرگونی نام شهرها با نوعی امید و آرزوی دگرگونی و بهبود وضع توأم بوده است» (Bayat, 1991: 12-14).

نام‌های مکانی از جهات گوناگون مهم‌تر از سایر نام‌ها هستند؛ زیرا هنگام نام‌گذاری معمولاً رابطه مشخصی بین دال و مدلول بوده است، رابطه‌ای که در مقایسه با سایر نام‌ها متنوع‌تر و بیشتر است و از نظر تعداد مصادیق قابل مقایسه با آنها نیست. نام مکان‌ها جزئی مهم از تاریخ، اساطیر، اعتقادات و فرهنگ ملل عالم به حساب می‌آیند. این نام‌ها در اصل معنی دارند، اما به تدریج کم معنی و بی‌معنی جلوه کرده‌اند. نام‌ها در آغاز به منظور ایجاد تمایز و شناخت عناصر متشکله محیط زیست بشری مانند نقاط مسکونی، چراگاه‌ها، مزارع، منابع آب، بلندی‌ها و پستی‌ها وضع شده‌اند، با گذشت زمان پا را فراتر نهاده و به جزئی مهم از تاریخ، اساطیر، اعتقادات و فرهنگ ملل عالم بدل شدند و به جایی رسیدند که دست کمی از آثار باستانی مهم هر کشور ندارند و چه بسا که از آن نیز مهم‌تر باشند (NN, 1992: 136-138).

بشر از زمانی که با مکانی سروکار یافته لزوم شناسایی و نام‌گذاری مکان‌ها را دریافته است. نخستین گام در لزوم نام‌گذاری مکان‌ها ارتباط انسان با آن مکان است، در غیر این صورت ممکن است سال‌ها بگذرد و مکانی بی‌نام بماند. نام‌گذاری بر مکان‌های مختلف بدان سبب است که نخست مکان‌های مختلف شناسایی شوند و دوم مکان‌های مختلف از یکدیگر تمیز داده شوند (Mirmohammadi, 1997: 221). یکی از راه‌های تثبیت ابعاد تاریخی و تغییرپذیری ساختارهای طبیعی، استفاده از نام

مکان‌هاست (Sweeney, et al, 2007). در لغت‌نامه دهخدا اسم مکان، اسمی است که دال بر مکان و محل باشد، آمده است (www.Vajehyab.com).

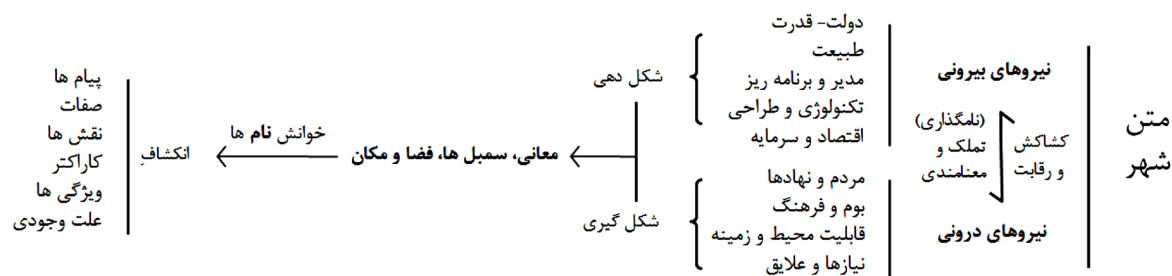
ایرانیان به ویژه در دوره باستان کوشش می‌کردند مظاهر دینی، فرهنگی، طبیعی، جغرافیایی و قومی را به نشانه تقدیس و احترام در نام‌گذاری شهرها و آبادی‌های سرزمین خود جلوه‌گر سازند. از این رو نام‌ها از نظر تاریخی و فرهنگی بسیار مهم و ارزشمند می‌باشند و در صورتی که درست ریشه‌یابی شوند، برخی از گوشه‌های تاریخ و نهفته تاریخ و فرهنگ ایران بازشناخته و روشن خواهند شد. این نام‌ها در گروه‌های دینی، ملی، تاریخی، طبیعی و جغرافیایی قابل دسته‌بندی هستند (Najmi, 2006: 118).

با پیشینه مختصری که درباره موضوع و اهمیت آن دیدیم، هنوز حوزه تحقیقات در مورد نام مکان‌های شهری چندان جدی تلقی نمی‌شود و در شهرسازی معاصر ایران، اغلب به نام مکان‌ها کم‌توجهی و بی‌توجهی شده و در فرایند توسعه شهری، ابعاد هویتی، کیفیتی و ذهنیتی نام‌ها نادیده گرفته می‌شود. با این بحث می‌توان ادبیات جدیدی در حوزه مطالعات شهری و ارتباط عوامل عینی-ذهنی و معنایی-کالبدی در امر طراحی شهری و منظر گسترش داد. علت و ماهیت نام‌گذاری مکان‌های شهری اردبیل موضوعی است که به عنوان نمونه موردی در این پژوهش مورد واکاوی قرار می‌گیرد تا هدف این تحقیق که شناسایی، حفظ و بازشناسی نقش نام‌های نخستین مکان‌های شهری، کشف ارتباط بین نام مکان با ویژگی، اجزای هویتی، اجتماعی و ... آن است، محقق شود. منظور از مکان در این تحقیق شامل تمامی مناطق، شهرها، محله‌ها، فضاها و مکان‌های شهری، عرصه‌های طبیعی و مصنوع است. در این راستا، با رجوع به ادبیات نظری سؤال‌های تحقیق این چنین مشخص می‌شوند: تا چه اندازه می‌توان بین نام مکان‌ها با ماهیت و ظرفیت آنها، ارتباطی را متصور شد؟ چگونه می‌توان با انکشاف نام و پیام مکان‌ها، محلات، گذرها و شهر به پویایی‌های جاری در زمان و مکان، مشخصه‌ها، طعم و مایه کلی آنها دست یافت؟

به امید پاسخ به سؤال تحقیق بیانیه‌های زیر مطرح می‌شوند:

- نیروها و ارتباطات عمیقی در نام‌گذاری مکان‌های شهری نقش دارند.

- بین نام مکان و ارزش‌ها و ظرفیت‌های نهفته در مکان‌های شهری به خصوص شهر اردبیل ارتباط معناداری وجود دارد.

تصویر شماره ۱: نحوه و سازوکار تأثیر نیروهای مختلف در متن شهر و جایگاه آن در نام‌گذاری

این پژوهش مجال بحث برخی مفاهیم بنیادی و ناگزیر همزاد موضوع مطالعه را نداشته و از نظر نگارندگان مناسب جوهره بحث نیست. اما برای روشنگری و انسجام ذهنی بیشتر، واجد برخی عبارات و کلیات مانند مباحث موجود در تصویر شماره ۱ است که حاصل پس‌زمینه نظری و سبقی نگارندگان و مابه‌ازای تعمق در موضوع مطالعه حاضر و ارتباط ذهنی با کلیت مباحث مرتبط شهری است.

۲. چارچوب نظری

۲.۱. شرح مفاهیم

نام مکان‌ها (وجه تسمیه) منبعی نیرومند از اطلاعات منظرین است. نسبت مناسبی از نام مکان‌ها در جست‌وجوی جوهری طبیعی وجود می‌یابند و این نام‌ها ممکن است پس از آن که عناصر طبیعی تغییر یافته یا ناپدید شده‌اند، مدت طولانی دوام یابند (Conedera, Vassere, Neff, Meurer, & Krebs, 2007; Tent & Blair, 2011 & نقل شده در Fagúndez & Izco, 2016) در چنین مواردی نام مکان‌ها به ما درباره درک ساکنان از پیرامون‌شان می‌گویند (Hunn, 1996; Burenhult & Levinson, 2008) به نقل از همان). این نام‌ها قادرند اطلاعات ادراکی انسان را مدت‌ها پس از این که محیط فرهنگی دچار تغییر شده حفظ کنند (Fagúndez & Izco, 2016: 24).

نام مکان‌ها یکی از ابزارهایی است که مردم از طریق آن به ابراز زبانی، فردیت فرهنگی و تجربه نگارش ملی خود می‌پردازند. نام مکان همچون شاخه‌ای از اسامی به نحوی تنگاتنگ با موضوع تاریخ مرتبط است. نام مکان‌ها فقط نقاط نام‌گذاری روی نقشه نیستند. برای فردی که قادر به درک این زبان خاص است، حکایت از داستان مکان دارد، حکایت افرادی که صدها سال پیش در این مکان‌ها زندگی می‌کردند، یا حکایتی از اندوه‌ها و پیروزی‌های بزرگ، همچنان‌که مکان‌ها گواه خوب وقایع تاریخی است. آنها برای ما تصویری از گذشته ترسیم و با زمانه حاضر مرتبط می‌کند. ما به وضوح می‌توانیم حوادث گذشته را از خلال نام مکان‌ها تجسم کنیم (Ayanovna, 2013: 1055). اما همین نام نیرویی دارد که «در ایجاد یک "حس مکان" مثبت یا منفی، نقش عمده‌ای دارد. نام‌ها به خاطر تغییرات جامعه تغییر می‌کنند، هرچند اغلب به خاطر پیشنهاد یا ارمغان وقوع تحولی در جامعه، نام مکان‌ها تغییر می‌یابد» (Guyot & Seethal, 2008: 3).

در جامعه‌ای با مشخصه تعدد ارزش‌های متنوع سیاسی و فرهنگی، تغییر در نام مکان می‌تواند به مثابه کاتالیزوری در اتحاد یا جدایی باشد. در این راستا، نام مکان ممکن است به مثابه نمادهایی برای تحرک و توسعه آگاهی سیاسی و تاریخی از هویت مشترک عمل کند (Ibid). این نام‌ها نهادهای جغرافیایی از انواع مختلف را مشخص کرده و ارزش‌های فرهنگی غیرقابل تعویض از اهمیت حیاتی حس رفاه و در خانه بودن برای مردم را نشان می‌دهند (Helleland, 2002).

به خاطر قدرت فرهنگی نام‌گذاری، گروه‌ها و بازیگران اجتماعی بر کنترل و سنجش پیام‌های ارسالی به همراه و در خلال چشم‌انداز

نام مکان‌ها بهای فراوانی می‌گذارند. بشر برای آفرینش حسی از نظم در مکان‌ها نام می‌دهد و مکرراً دست به انتخاب این نام‌ها می‌زند تا صدایی برای دیدگاهش ببخشد... نام‌گذاری همچنین بیانگر ابزار تملک مکان‌ها به هردو صورت مادی و سمبلیک است... نیز این امر توسط ذی‌نفعان کم‌قدرت‌تر که خواهان ایجاد هویت مشترک والائتری هستند و از نقش دموکراتیک بزرگتری در شکل بخشیدن به منظر برخوردارند، انجام می‌گیرد (Alderman & Inwood, 2013: 4-5).

«حافظه تاریخی با تداوم یافتن خود بر محور زمان، شکلی پویا و پیچیده به خود می‌گیرد؛ محور زمان را به صورت‌های مختلف متحول کرده، بر آن نقاط عطف، تأکید، تغییر شکل‌های اساسی، بازگشت‌ها و تکرارهای ماریچی و... ایجاد می‌کند. حافظه تاریخی، همچنین بر بستر فضا حرکت می‌کند، به عبارت دیگر محور زمان در رابطه‌ای پیوسته با محیط فضایی قرار می‌گیرد و به نوبه خود آن را تغییر داده و بر آن معناگذاری، نمادگذاری و نشانه‌گذاری می‌کند. مکان‌های شهر نام‌گذاری می‌شوند و تحولی که این نام‌ها در طول تاریخ به دلایل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیدا می‌کنند، تا اندازه زیادی حافظه تاریخی یک پهنه را مشخص می‌کند» (Fakouhi, 2003: 259). بنابراین نام و معانی نمادین محیط مصنوع و مشخصه اجزای آن در هر یک از تمدن‌های بشری گویای معنایی است که یا محیط به ذهن انسان متبادر نموده و یا برعکس و در نتیجه بر ادراک او از محیط و بر سازوکار رفتار او در محیط اثر گذاشته، در نهایت فرهنگ او را شکل داده و متحول نموده است.

به باور رلف فضای جغرافیایی وابسته به فرهنگ بوده، با پذیرش معناهای خاص، بر پایه کیفیت‌هایی که در ارتباط با نیازها و تجربه‌های انسان‌ها مطرح است، نام‌گذاری می‌شود: صحرا، مدیترانه، پاریس و... در این رابطه رلف بر نقش «نام‌ها» در ایجاد و حفظ الگوی فضایی که فرد می‌باید در آنها زندگی و فعالیت کند، تأکید دارد. درجایی که نامی برای فضاها وجود ندارد، محیط همراه با هرج و مرج بوده و فرد در تعیین موقعیت خود نسبت به محیط پیرامونش با مشکل روبه‌رو می‌شود (Pakzad, 2009: 189-188). تصویر ذهنی مردم در شناخت و موقعیت‌یابی شهرها و فضاهای شهری از نام‌ها به همراه ویژگی‌های فرمی و محتوایی شهر و فضاهای شهری استفاده می‌نمایند. هویت یک مکان، تشخیص یا تمایز مکانی ایجاد می‌کند که پایه شناخت آن به مثابه یک کل متمایز است (Relf, 1976: 45).

از منظر کانتر، اسم‌ها ریشه در تصورات و توقعات ما از آن مکان دارد. به عقیده او آدم‌ها برای مکان‌ها همواره نمادهایی را در نظر می‌گیرند و یا آنها را به شیوه‌های گوناگونی بازنمایی می‌کنند و به دنبال آن گاهی اسامی و نشانه‌هایی را نیز برای آن تدارک می‌بینند (Canter, 1977: 158). رایپورت توجه به معنا را مهم‌ترین متغیر در درک محیط می‌داند. به باور وی، معانی و نام‌ها، پایه ذهنی در اختیار فرد قرار می‌دهد تا به یاری آن هر گونه اطلاعاتی را که از یک چیز دریافت می‌کند، پردازش کرده و به آن پاسخ دهد (Pakzad, 2009: 389). از این رو قدرت نام در کسب یا دادن ذهنیت و تلقی

نسبت به مکان غیرقابل انکار است.

نام مکان‌ها بر عناصر منظر محلی که کاراکترهای مختص مکان را در زمان‌های متممادی نگهداری می‌کند، دلالت می‌کند (Sweeney, 1018-1007: 2007). این کاراکترها، صفات، ویژگی‌ها و معانی را به ذهن انسان‌ها متبادر می‌کند که همان هویت مکان است. معانی بر این مفهوم دلالت می‌کند که یک مکان نشانه چیست؛ به چه چیزی دلالت می‌کند؛ چه چیزی را مجسم یا بیان می‌کند؟ (Ahmadi, 1995: 306). ذهن انسان با نام‌گذاری و انتساب اشیا به ویژگی‌های واجد آن، نظم می‌یابد، این نظم خود را در مکان‌مندی و معنا‌مندی محیط از طریق همین نام‌ها بازتولید می‌کند پس خوانش متن شهر از روایت نام‌هایش، قادر به کشف معنا و پیام سمبلیک آن است.

به اعتقاد لینچ، نام‌ها و معنی، خصوصیات غیرکالبدی شهر هستند که بر نمایشی عوامل مختلف شهر می‌افزایند. نام‌ها در مشخص شدن عوامل مختلف مهم‌اند. پاره‌ای اوقات محل عوامل شهر را تا اندازه‌ای مشخص می‌کنند (مثلاً ایستگاه شمالی). نام‌ها و معانی می‌توانند هویت و بافت شهر نهفته در فرم را تقویت کنند، در صورتی که در ارتباط با یکدیگر قرار گیرند (Lynch, 1960). نام‌ها، علائم و نشانه‌ها، نوارها، کدهای نمادی و وسایل مشابه دیگر می‌توانند سطح اطلاعات موجود را افزایش داده و بستر را خواناتر و قابل درک‌تر گردانند (Lynch, 1981). در بررسی ساختار شهر، هم مسئله خوانایی آن بر حسب گروه‌های مختلف مورد توجه قرار می‌گیرد و هم معنایی که محیط برای ساکنان دارد. بخشی از شیوه‌های معناداری محیط برای مردم از طریق بررسی شیوه نام‌گذاری فضاهای شهری حاصل می‌شود (Ahari, 2015).

اسامی مکان‌ها مفاهیمی با ماهیت‌های بسیار متفاوت تاریخی، زبان‌شناسی، جغرافیایی، جامعه‌شناسی یا سیاسی به دست می‌دهد. مفاهیمی که پیرامون روابط میان مردم و مقامات شهرداری و شهر برایمان داستان‌ها حکایت می‌کنند. آنها به وضوح از جاه‌طلبی‌ها، ایدئولوژی‌ها، مبارزات و اعمال نفوذهایی که دولت و سرتاسر کشور را در بر گرفته، حکایت می‌کند (Papoli Yazdi, 1994: 48).

یکی از اقدامات مهم در فرایند ساختن هویت اجتماعی و فرهنگی مکان، دادن نامی به آن است؛ نکته‌ای که اپلیارد هم اهمیت آن و دلالتی که به این ترتیب فراهم می‌کند را در فهم نقش مکان در جامعه متذکر می‌شود (Appleyard, 1970: 153; Appleyard, 1969: 115). بدین ترتیب، تصویرهای ذهنی مردم از شهر می‌تواند حاصل معنایی باشد که برای مکان‌ها قائلند و این معنا ناشی از نقش اجتماعی و فرهنگی مکان باشد و در این فرایند معنادار ساختن، دادن نامی به آن اهمیت می‌یابد. «اسامی» مربوط به خیابان‌ها، محله‌ها، ساختمان‌ها و ... به عنوان علائم کلامی در تعامل بین مردم و محیط شهری نقش مؤثری داشته و این تعامل را به صورت‌های مختلف مانند فعالیت‌های متنوع، در محیط شهری نشان می‌دهد (Pakzad, 2009: 167). این اسامی در شکل دادن به تصویر ذهنی شهروندان نقش مهمی دارند، به طوری که ارتباط قوی بین اسامی با مکان‌ها، ارتباط شهروندان با مکان را تسهیل

نموده و یادآوری و توصیف مکان را آسان‌تر می‌نماید.

پاپلی یزدی نامگذاری را نوعی تملک فضای شهری می‌داند که شهروندان و یا دولت‌ها به رقابت با یکدیگر برخاسته‌اند. نام معابر عمومی و محله‌ها شاهدهی است عالی برای به تصویر کشیدن زندگی اسطوره‌ها و باورهای یک شهر، ساکنان شهر و گردانندگان آن (Papoli Yazdi, 1994: 47-48). بنابراین نام‌ها کشاکش بین نیروهای بیرونی و درونی را آشکار می‌سازند. گاهی پیام این نام‌ها حاکی از پیشی جستن یک نهاد بر دیگری یا گاه نمایانگر تفوق عوامل بالا به پایین و یا نیروهای بیرونی بر دیگر نیروها یا سازش و انطباق تمام آنها هستند.

کیم داوی می‌نویسد نام‌ها فریم‌هایی از مکان هستند (Dovey, 2008: 141) و به راحتی دسته‌بندی نمی‌شوند. در واقع قدرت اغواگری آنها هنگامی فزونی می‌یابد که دو یا بیش از دو حوزه از مفاهیم، تحت تصرف یک نام درآید (Ibid: 149). بدین سان در ادامه این نوشتار سعی داریم از خلال مبانی اندیشه‌ای فوق دسته‌بندی تحلیلی شفاف‌تری برای نزدیک شدن به مدل نظری برای هدایت نمونه مورد مطالعه و رسیدن به چارچوب مفهومی ارائه دهیم.

۲.۲. دسته‌بندی و خوانش تحلیلی از مبانی اندیشه‌ای

بررسی آرای اندیشمندان در حوزه‌های مختلف شهری، اتفاق نظر آنان را در ارتباط اسامی مکان و ویژگی، کیفیات و جزئیات آن و اهمیت نام و نام‌گذاری مکان‌ها نشان داد. نقش نام‌ها در تحرک و تحریک مردم، ذی‌نفعان و متولیان در جهت چشم‌انداز مکان یا ارزش نهادینه در آن یا تقابل با آن در زمان تغییرات کالبدی، سیاسی و اجتماعی مشخص می‌شوند. بنابراین پیام مکان، بار ارزشی-معنایی و ایدئولوژی زمانه، روحیات و ذوقیات ساکنان مکان تا حدی خود را در مقام نام مکان‌ها و تغییرات آنها آشکار می‌سازد. جدول شماره ۱ خوانش تحلیلی از دیدگاه اندیشمندان در مورد برخی از وجوه مکانی که به قوت بدان اشاره داشتند را مورد دسته‌بندی قرار می‌دهد.

می‌توان یک نام را تحت مؤلفه‌ای واحد بررسی کرد و یا مؤلفه‌ای واحد را به یک نام اختصاص داد اما ارتباط بین مؤلفه‌ها و نام‌ها باهم جدایی ناپذیرند. آرای مورد بررسی تحت مفاهیم، مؤلفه‌ها و وجوه مکانی برای رسیدن به مبنایی برای ارائه مدل نظری تقسیم‌بندی می‌شوند که هر دو جنبه معنایی (محتوا، کارکرد و ...) و کالبدی مکان و فضای شهری را در کشاکش و رقابت بین نیروهای درونی و بیرونی در بر می‌گیرند. برخی نام‌ها هویت مکان و سیورورت تاریخی را نشان می‌دهند، گروهی حامل پیام‌اند و نقش اجتماعی-سیاسی در ایجاد هم‌نوایی دارند، نیز شمول شأنی برخی نام‌ها را در توصیف صفات، کاراکتر، ویژگی و فعالیت جاری در مکان و فضای شهری می‌یابیم. جدول شماره ۲ برای شفافیت بیشتر، موضوعیت یافتن و تناظر در سپهر مباحث شهری و ارتباط همه عوامل مؤثر، دسته‌بندی دیگری را بر حسب وجوه و مشخصه مکانی که در مقام نام مکان خود را بازنمایی می‌کنند، ارائه می‌دهد.

جدول شماره ۱: دسته‌بندی خوانش تحلیلی دیدگاه اندیشمندان حوزه شهرسازی در ارتباط با موضوع

نظریه پرداز	دیدگاه	خوانش و جوه مکانی
آلدرمن	گاهی وجه تسمیه (نام مکان یا شهر) بازنمای نوعی سرمایه نمادین است. نقش نام در ایجاد هویت متمایز و ابزار نیرومند تبلیغاتی. شکل دهی به چشم انداز و منظر شهری. نام به مثابه سرمایه نمادین و خاطره‌ای، دادن اعتبار به مکان.	هویت تاریخی-فرهنگی، کاراکتر کالبدی-فضایی صفت مکان، پیام سمبلیک و برندینگ
اپلیارد	دادن نام به مکان یکی از اقدامات مهم در فرایند ساختن هویت اجتماعی و فرهنگی مکان است. نقش قراردادی «اسامی» مربوط به خیابان‌ها، محله‌ها، ساختمان‌ها و ... به عنوان علائم کلامی در تعامل بین مردم و محیط شهری و ظهور این تعاملات به صورت‌های مختلف مانند فعالیت‌های متنوع در محیط شهری.	کالبدی-فضایی هویت اجتماعی-فرهنگی، ویژگی (کاراکتر، فعالیت و ...)، نقش مکان
راپوپورت	مهم‌ترین متغیر در درک محیط که پایه ذهنی در اختیار فرد قرار می‌دهد، معانی و نام‌ها هستند که به یاری آن هر گونه اطلاعاتی از یک چیز برای پاسخ به آن ادراک، دریافت و پردازش می‌شود.	ویژگی (کاراکتر، فعالیت و ...)، صفت و کیفیت مکان پیام مکان
رلف	اشاره به وابستگی نام مکان‌ها به فرهنگ، بر پایه کیفیت‌هایی که در ارتباط با نیازها و تجربه‌های انسان‌ها مطرح است: صحرا، مدیترانه، پاریس و ... نقش نام در ایجاد نظم محیطی و بازتاب‌گر الگوی فضایی، زندگی و فعالیت.	کالبدی-فضایی و کارکردی هویت اجتماعی-فرهنگی طبیعی-منظری
کانتر	اسم‌ها، ریشه در تصورات و توقعات ما از آن مکان دارد.	صفت و نقش هویتی و ادراکی مکان
لینچ	لینچ با اشاره به عوامل غیرکالبدی و معانی نام‌ها و ارتباط آن با عوامل شهر (مثلاً ایستگاه شمالی) استدلال می‌کند که این ارتباط به تقویت معانی و هویت بافت یاری رساند (خوانایی).	هویت تاریخی-فرهنگی، ویژگی (کاراکتر، فعالیت و ...)، صفت مکان
فکوهی	تحول نام‌ها در طول تاریخ به دلایل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تا اندازه زیادی حافظه تاریخی یک پهنه را مشخص می‌کند.	هویت تاریخی-فرهنگی، به مثابه حافظه تاریخی
پاپلی بزدی	بازنمایی زندگی اسطوره‌ها و باورهای یک شهر، ساکنان شهر و گردانندگان آن رقابت برای تملک فضا (در کشاکش میان نیروهای درونی و بیرونی) مبین روابط میان مردم و شهر.	صفت و نقش اجتماعی مکان، ویژگی (کاراکتر، فعالیت و ...)، زیستی و سمبلیک
اهری	لزوم دستیابی به بخشی از شیوه‌های معناداری محیط برای مردم از طریق بررسی شیوه نام‌گذاری فضاهای شهری.	هویت، صفت، کیفیت پیام مکان

اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، کالبدی و عدم همسویی نهادها یا پیشی‌گرفتن برخی از آنها بر دیگری در شهر، می‌توان پی به بازنمایی این تغییرات و ترجیحات از خلال نام مکان‌ها برد. به امید مهارکردن موضوعی به گستردگی اشارات و محرکات عمیق این نام‌ها که در برخی زمان‌ها طنین‌ها و تبلورات مختلف آن بر دیگری پیشی‌جسته‌اند، می‌توان چارچوب مدلی که بر پنج مضمون استوار است و برآیندی از رویارویی و کشاکش فرآیندها و نیروهای درونی و بیرونی است، ترسیم کرد (تصویر شماره ۲).

۲.۳. تدوین چارچوب نظری

بدین‌سان دسته‌بندی‌ها در قالب وجوه قدرتمند مکانی نشان داد، نحوه مواجهه و وقوع انسان در زمان و مکان خود را از پس نام همان مکان‌ها نمایان می‌کند، نیز همین صورت‌بندی‌ها مبنایی برای خوانش نام‌ها و ماهیت مکانی شهر اردبیل خواهد بود تا به ما نشان دهد این نامگذاری‌ها ظرفیت کاوش رمز و راز ظرفیت‌های تاریخی-فرهنگی، کالبدی-کارکردی و فضایی-زمانی شهر اردبیل را دارند و به خوبی آن را بازنمایی می‌کنند. گاه بر اثر برخی تمناها و تغییرات زمانه‌ای-زمینه‌ای و نیز پویایی‌ها و یا نارسایی‌های

جدول شماره ۲: خوانش پیام‌های موجود از خلال نام مکان‌های شهری

بازنمایی در مقام نام مکان	وجه و مشخصه مکانی
- ویژگی‌های منحصر به فرد مکان (Relph, 1976), (NN, 1992) - رویداد تاریخی، اقدامات مهم و هدایتگر - تقویت کننده هویت و بافت شهر (Lynch, 1960) - مشخص نمودن حافظه تاریخی یک پهنه (Fakouhi, 2003) - بازنمود نوعی سرمایه نمادین (Alderman 2008; Alderman et al 2012) - ایجاد نظم و ابزار تملک مکان‌ها به هردو صورت مادی و سمبلیک (Alderman & Inwood, 2013: 4-5) - نشان دهنده نخستین بانی یا بنیانگذار مکان - تداعی پیام سیاسی-اقتصادی (Fakouhi, 2003)	تاریخی-سیاسی
- نشان اعتقادات بانیان، ساکنان و استفاده کنندگان از مکان (Papoli Yazdi, 1994) - نشان دهنده مفاهیم عرفانی و مقدس - پیام سمبلیک و مذهبی، ایجاد قداستی برای شخص یا مکان (Mirmohammadi, 1997: 223). - نقش ارشادی و هدایتگر دینی-اخلاقی - نشان دهنده بخشی از شیوه‌های معناداری محیط (Ahari, 2015) - حضور پیام‌هایی در خلال چشم‌انداز نام مکان‌ها (Alderman & Inwood, 2013: 4-5)	قدسی-مذهبی
- خوانایی عوامل مختلف شهر (Lynch, 1960) - آفرینش حسی از نظم در مکان‌ها (Alderman & Inwood, 2013: 4-5) - تکنولوژی و دانش ساخت - مؤید تلقی، تصورات مکانی و ذهنیت خاص (Canter, 1977), (Bayat, 1991) - ریخت و زمینه (NN, 1992)، زیبایی عینی و ظاهری - تداعی کننده ویژگی‌ها و کیفیت مکان (Relph, 1976), (Pakzad, 2009) - تملک فضای شهری و رقابت دولت و شهروندان (Papoli Yazdi, 1994). حرفه (Ibid) - قابلیت و نحوه کارکردهای فضای شهری - ایفای نقشی در برندینگ مکان (Alderman, 2008; Alderman et al., 2012; Shoval, 2013)	کالبدی-فضایی
- نشان دهنده تعامل بین مردم و محیط در فعالیت‌های متنوع (Papoli Yazdi, 1994), (Pakzad, 2009) - یکی از متغیرهای مهم در ادراک محیطی و هم‌ارز معنا (Pakzad, 2009) - ریخت و زمینه (NN, 1992) - منظر و عوامل اکولوژیکی... (NN, 1992) - بازنمای بوم، تکنولوژی و دانش فنی زمانه - قابلیت محیط و بستر	طبیعی-زیستی
- تلقی و توقعات مکانی (Canter, 1977), (Bayat, 1991) - تعامل بین مردم و محیط (Papoli Yazdi, 1994), (Pakzad, 2009), ریخت و زمینه (NN, 1992) - بیانگر پیام مهم و هدایتگر اجتماعی (Fakouhi, 2003) - نماینده هویت اجتماعی (Appleyard, 1970) - مکان گروه اجتماعی خاص (Kasravi, 1931) - حرفه، رقابت دولت-ملت و تملک (Papoli Yazdi, 1994) - بازنمود نوعی سرمایه نمادین (Alderman 2008; Alderman et al 2012) - نقش فرهنگی نامگذاری در ایجاد هویت مشترک (Alderman & Inwood, 2013: 4-5) - آفرینش حسی از نظم در مکان‌ها (Alderman & Inwood, 2013: 4-5)	اجتماعی-فرهنگی

تصویر شماره ۲: مدل چارچوب مفهومی؛ نام مکان برآیند فرآیندهای مختلف و بازنمای مشخصه مکان

۳. روش تحقیق

متناسب با موضوع، این پژوهش روش توصیفی-تحلیلی را هدف گرفت. برای بررسی ادبیات و مبانی اندیشه‌ای تحقیق و به سوی تدوین چارچوب نظری، به منابع و متون کتابخانه‌ای استناد شد و مشخصه‌هایی برای دسته‌بندی مفاهیم به دست داد که با روش تحلیلی تدوین می‌یابد. شناسایی نام‌های نخستین مکان‌ها، براساس متون، نقشه‌ها، تصاویر، گراور و نقاشی به همراه برداشت‌های میدانی انجام گرفت. برداشت میدانی نه تنها نام‌ها را در بر می‌گیرد، بلکه ویژگی مکان‌ها را نیز شامل می‌شود. از انطباق اسنادی که در این زمینه به دست می‌آید، زمینه تحلیل فرضیه تحقیق مهیا می‌شود. اطلاعات مربوط به نام مکان‌ها در اردبیل عمدتاً از دو طریق جمع‌آوری شد. ۱. مآخذ مکتوب و آثار روشن فکری و ۲. اسناد، نقشه‌های دوران معاصر و فهرست‌برداری از اسامی فضاهای عمومی اردبیل از روی نقشه‌های موجود در سال ۱۳۴۷ به بعد. البته برخی از این مکان‌ها و فضاها در توسعه شهری بین سال‌های ۱۳۴۷ تاکنون یا از بین رفته یا دگرگونی عمده‌ای پذیرفته‌اند و فقط نام آنها باقی است. منبع اصلی برخی دیگر از اطلاعات، مصاحبه با ساکنان قدیمی، پرسش‌های مستقیم محلی و مراجعات مکرر به مکان‌های تاریخی است.

۴. بحث و یافته‌ها

۴.۱. نمونه پژوهی شهر اردبیل

قسمتی از پژوهش به بررسی تحلیلی مکان‌های شهری اردبیل بر مبنای اطلاعات نسبتاً روشن و قابل دسترس از نام مکان‌ها در گذشته شهر و بازنشاسی علت نامگذاری آنها و پایداری برخی از این نام‌ها تا زمانه امروز می‌پردازد. چنانچه نشان داده می‌شود، در مواردی بسیار در سال‌های اخیر به‌رغم تخریب، دگرگونی و سپس دگرذیسی کالبد قبلی مکان‌ها و روند تغییر نام‌ها، همچنان

مفهوم مکان در قالب نام قبلی و نخستین باقی است و در اذهان شهروندان حضور دارد. این تلقی درست را می‌توان هم در میان آثار نقاشی، سفرنامه‌ها و منابع روشنفکری و هم جست‌وجو در میان ذهنیت شهروندان ساکن در ارتباط با شهر اردبیل و مکان‌های تاریخی آن به خوبی بازشناخت (تصویر شماره ۳). در اینجا به عنوان مقدمه بخش تحلیل و یافته‌ها، می‌توان برآیندی را در میان منابع و مکتوبات مستند نظاره کرد که در طی آن «سال‌هاست که شهر و بافت قدیمی اردبیل با شش محله (محلات ششگانه) به نام‌های: طوی (تابار)، گازران (اونچی میدان)، سرچشمه، اوج‌دکان، عالی‌قاپو (دروازه) و پیرعبدالملك شناخته می‌شود. سه مورد اولی به همراه تمامی کوچه‌ها و شعب تابعه منسوب به حیدری و سه تای دیگر نعمتی بودند» (Safari, 1971: 17-18). اما نحوه این نامگذاری و برخی فرآیندها، علل و تحلیل نیروها و چشم‌اندازهای آن به همراه مصادیق نام‌ها در این پژوهش بررسی می‌شود.

در نقاشی که آدام اولتاریوس نابغه آلمانی در سال ۱۶۳۷ از اردبیل کشیده، برخی از نام‌های بیان شده در آن هنوز به قوت حضور و بر مکان امروزی‌اش تأکید دارند. «در آن دوره اردبیل پنج خیابان بزرگ و اصلی داشت ... نام محله‌ها در این دوره عبارت بودند از طوی، قبلان، نیاردور، کافر کوچه، دروازه و راسته کمانگیر» (Pakzad, 2011: 400). به نظر می‌آید نام کافر کوچه منسوب به ارمنستان باشد و بی‌ربط نیست اگر بگوییم نام محله کمانگیر موجود در اسناد - با نگاه به نقاشی تاریخی - به شکل کالبدی فضایی موجودش اشاره دارد. تاریخ اسناد و نقاشی حاکی از پنج محله اصلی است اما با لحاظ محله "اوج‌دکان" (به معنی سه مغازه) که به نظر می‌رسد به مفهوم مدرن و تقریباً معاصر از توسعه شهری خود اشاره دارد. مفهوم مغازه در مقابل مفهوم کهن بازار مفهوم جدیدی است. محلات شش‌گانه امروزی را داریم.

تصویر شماره ۳: نام مکان در نقاشی تاریخی شهر - مأخذ: سفرنامه اولتاریوس، به تکمیل و خوانش نگارندگان

۴،۲. نام‌ها و مفاهیم مکانی با پیام قدسی- مذهبی

شهر اردبیل

اردبیل نام شهری است که ریشه در باورهای مذهبی دارد، از کهن‌ترین شهرهای ایران است که قدمت آن به بیش از سی قرن می‌رسد. شهر مقدس آرتاوایل، نامی است که بر این سامان در روزگاران کهن گذاشته شده است. برای نخستین بار در لوحه‌های گلی سومریان در پنج‌هزار سال پیش به صورت آرتا (مقدس) ثبت شده است (Rezazadeh Ardabili, 2009: 74). برخی از محققان این شهر را به زمان زرتشت نسبت می‌دهند و آن را با نام آرتاوایل (شهر مقدس) معرفی می‌کنند که در طول تاریخ به اردبیل تبدیل گشته است. اردبیل یا آرتاوایل از دو کلمه آرتا به معنای مقدس و ویل به معنای آبادی، شهر و تختگاه گرفته شده و در مجموع به نام شهر مقدس درآمده است. در علت یابی این نام‌گذاری می‌توان از عوامل دینی مانند آتشگاه‌های اطراف شهر اردبیل، اهمیت مذهبی و زیارتگاهی کوه سبلان با سنگ محرابش، احتمال رشد و تکوین اولیه آیین زرتشت در آن، آب و خاک پربرکت و حاصلخیز که منشأ آبادانی و نعمت بوده یاد کرد. در جای دیگر نام اردبیل به عنوان شهر مقدس، به صورت ترکیب دو کلمه «ارد» که نام روز بیست و پنجم از هرمه و نیز نام یکی از فرشتگان زرتشتی، به معنی مقدس و متشرع است و کلمه «ویل» که ریشه کهنه آریائی دارد و هنوز نیز در زبان‌های اروپایی استعمال می‌شود و به معنی شهر است، اشاره شده است (Amiri, 2005: 87)، (Safari, 1971: 17-18).

محلات و مکان‌ها

- طوی (تاپار): کلمه طوی برگرفته از قرآن مجید سوره نازعات آیه ۱۶ است که می‌فرماید (آنگاه که خداوند او را در وادی مقدس طوی ندا کرد) و سوره طه آیه ۱۲ که می‌فرماید: (من پروردگار توام تو نعلین از خود به دور کن که اکنون در وادی مقدس و مقام قرب ما قدم

نهادی). طوی: وادی مقدس، وادی پاک. نام وادی که موسی (ع) بدان وادی کلام حق تعالی بی‌واسطه شنید. موضعی است به شام وادی ایمن و وادی مقدس گویند (Bolboli, 2006: 91-97).

- محلات و مساجد با پسوند شاه و پیشوند پیر: شاه و پیر اصطلاح عرفانی هستند، این شاهان و پیران از معارف و بزرگان عهد خود بودند که یا مساجد را بنا نهاده‌اند یا آنقدر شهرت و حرمت بین مردم داشته‌اند که دیگران نام آنها را بر محلات گذاشته‌اند (Safari, 1971: 91-111). یا با کلمه «پیر» قداستی برای شخص یا مکان زیر نظر او قائل می‌شدند (Mirmohammadi, 1997: 221).

از آنجایی که تصوف و عرفان (طریقت) در این شهر رواج داشته و شیوخ و اقطاب بزرگی در آنجا زندگی می‌کرده‌اند، مدفن آنها مزار و مطاف رهروان عرفان و من جمله شیخ صلی‌الدین بوده است. به طوری که در اردبیل پنج پیر مشهور است: پیر عبدالملک، پیر ابوسعید، پیر شمس‌الدین، پیر زرگر و پیر مادر. پیر دیگری در جنوب شرقی شهر بر بالای تپه‌ای موجود است که آن را پیر سحران می‌گویند (Safari, 1971). به علت مدفون بودن این پیران در آن محله به این نام‌ها خوانده می‌شوند. مقبره پیر ابو سعید نزدیک محله سرچشمه واقع است. قبل از احداث میدان ششم بهمن، مسجد در وسط میدان قرار داشته و مقبره نیز در داخل آن بوده است. تپه‌ای که پیر سحران در آن دفن شده سه کیلومتر از شهر فاصله داشته است. البته این محل در قدیم یکی از محلات شهر بوده و بازار پیله نیز در آنجا قرار داشته و گویا این رهگذر است که آن پیر را هم در محل (پیل‌سه‌ی‌ران) می‌گویند (Safari, 1971). اهالی این محلات بر این باورند که رابطه‌ای بین این پنج پیر وجود دارد، پیر عبدالملک و پیر مادر که گفته می‌شود زن و شوهر بوده‌اند، به ترتیب پدر بزرگ و مادر بزرگ و فرزندانشان پیر شمس‌الدین، پیر زرگر و پیر سحران سه برادر این خاندان محلات کوچکتری ایجاد کرده‌اند ولی همه آنها در محله پیر عبدالملک واقع هستند. همچنین محلات با پسوند شاه عبارتند از: اقلیم‌شاه، چراغعلی‌شاه،

رحمن شاه، زینال شاه، سلیمان شاه، عبدالله شاه، کلبعلی شاه و معصوم شاه- که امروزه نیز به این نامند- محلات و مراکز ارشاد مردم و دعوت آنها به طریقه حق و راه راستین بود (A.L.P., 1983). با دقت در نام‌ها با «وند» های پیر، شاه و شیخ که اشاره بر صفتهای حامل پیام‌های قدسی و مذهبی دارد، می‌توان تناظر کالبدی-فضایی همین صفات را نیز در زمینه و ریخت و در عناصر معماری به مثابه برآیند تمام آنها مشاهده کرد. محله‌های با پسوند پیر (پیرنشین) زهد ساکنانش را در کالبد خانه‌های کوچک مقیاس و محقرتر از بناهای محله‌های با پسوند شاه عرضه می‌کند.

- **محله پیرعبدالملك:** پیرعبدالملك مسلمان شیعه مذهب و دوازده امامی بوده و مسجد پیرعبدالملك در زمان قدیم به وسیله ایشان ساخته شده و هم اکنون آرامگاه ایشان در داخل مسجد پیرعبدالملك فعلی قرار دارد و با تخته چوبی مستطیل شکل که چراغی بر روی آن گذاشته و روشن می‌شود، محل دفن ایشان مشخص می‌گردد (Khatami, S.Y., 2011: 121-122).

- **دارالارشاد:** (مکان و پایتخت ارشاد)؛ به خاطر وجود بقعه شیخ صفی اردبیلی مورد توجه صوفیان و محل تجمع آنان بوده و نزدیک به ۲۰۰ سال دارالارشاد باقی ماند (Pakzad, 2011: 399). دارالارشاد از نام‌های تاریخی شهر بوده که به دلیل اهمیت وجه قدسی شهر و هدایتگری به آن اطلاق می‌شده و در دوره معاصر نیز این نام را برای شهر اردبیل انتخاب کرده‌اند.

- **شهیدگاه:** محل دفن شهدای جنگ چالدران و مدفن راد مردان بزرگی که در جنگ‌های استقلال ایران شربت شهادت نوشیده‌اند، در محوطه مجموعه شیخ صفی الدین است (Safari, 1971, Vol. 2: 281-282).

۴.۳. نام‌ها به مثابه مشخصه تاریخی-سیاسی مکان

در خلال تاریخ، رویدادها و حوادث سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عوامل تأثیرگذار در نام مکان‌ها هستند. برای گرامی‌داشت این موارد نیز با هدف پاسداشت و بزرگداشت حاکمان و افراد مهم، این نام‌ها عمدتاً مکان‌های شهری و فضاهای اصلی مقارن و درخور خود را هدف می‌گرفته تا در ساکنان این مکان‌ها پیام و تصویر ذهنی قوی‌اش را برجای گذارد. در بیشتر موارد فرآیند بالا به پایین (بیرونی) و اعمال قدرت در جهت نظم‌دهی اجتماعی و کنترل فضا عمل می‌کرده و در کشاکش- یا گاه همسویی- با فرآیندهای پایین به بالا (نیروهای درونی) قرار می‌گرفت. نام‌ها مابه‌ازا، بازنما و بازتولید برآیند نیروها و انعکاس پیام آنهاست.

- **محله و میدان عالی قاپو:** قاپو در زبان محلی به معنای درب است. نام قدیمی محله دروازه است، چون دروازه اصلی شهر در این مکان بوده و از عهد صفویان به علت ساخت مقبره شیخ صفی الدین اردبیلی در این محل، به نام عالی قاپو معروف است، اما عالی قاپو نام قصری است از قصور صفویه واقع در میدان نقش جهان اصفهان و از آن جهت که هر دو در عهد صفوی ساخته شده‌اند، به عالی قاپو معروفند و محله دروازه به محله عالی قاپو تغییر نام پیدا کرده است. امروز هم با نام عالی قاپو و هم دروازه شناخته می‌شود.

- **نارین قلعه:** نارین در لغت‌نامه دهخدا به معنی آتشین، زیبا و نارین دژ در قلعه‌هایی که چندتوست درونی‌ترین قلعه است که از همه خردتر است (در زبان ترکی نارین معنی ریز می‌دهد). در عهد قاجاریان، بعد از سلطنت فتحعلی شاه، اردبیل بیشتر با نارین قلعه مشهور بود. استحکام خاص آن مطمئن‌ترین محبس برای نگهداری زندانیان سیاسی کشور بوده است. قلعه اردبیل قبل از قاجار به نام ارک خوانده می‌شد و حتی آغا محمدخان قاجار در نخستین سفرش بدین شهر در آن ارک منزل کرد. این مکان مقر سپاه و نگهداری سلاح در جنگ با روس نیز بوده (Safari, 1971). و نام آن حاوی پیام انذار و هشدار سیاسی-اجتماعی و امنیتی بوده است.

- **دارالامان:** از زمان تیمور به خاطر وجود زنجیرهایی در شهر بوده که هر کسی دستش به این زنجیرها می‌رسید، دیگر در حریم امن وارد و گناهانش بخشوده می‌شد. از خوانش این نام اردبیل به مانند مکانی برای پناهندگی سیاسی محسوب می‌شده است.

- **اسماعیل بیگ:** این نام به خاطر وجود خانه اسماعیل بیگ شیروانی تاجر باشی روس در کوچه مقابل مسجد سلیمان شاه، بوده است، او با نسب پرچم روسیه بر سر خانه‌های کوچه، آنها را از خود معرفی و از حمله عشایر مصون داشت (Safari, 1971, Vol. 1: 249).

- **محله معجز:** علت نامگذاری واقعه‌ای است معروف به سیاه شدن پلیس (پلیس قرالماسی) در این محله که قبل از این واقعه به نام جلیل شاه معروف بوده است. این نام به باور بر نیروهای غیبی، انذار معاندان و بی‌رحمان و عقوبت اعمال، حکم می‌کند.

- **میدان مجسمه:** قبل از انقلاب وجود مجسمه شاه بازنایگر یک پیام سیاسی-اجتماعی در میدان مدرن شهر به منزله حضور زندگی بخش شاه در بطن زندگی مدرن بود. پس از انقلاب و پایین کشیدن مجسمه، این میدان به نام شریعتی معروف شده است.

۴.۴. نام‌ها در وصف و جبهه کالبدی-فضایی شهر

صحنه و وجه دیگری از شهر که نام مکان می‌تواند منبع پایان‌ناپذیر برای خوانش آن باشد، آراستگی، مد، تجمل، جنبه زیباشناختی و هم محتوای عملکردی روزمره شهر است. اینجا به برخی از مهمترین مصداق‌های اسمی مبتنی بر این خصلت در شهر می‌پردازیم.

- **عالی قاپو:** فضای شهری با این نام در چند شهر دیگر این سرزمین یادآور یک دوره سیاسی مهم و فضای شهری باشکوه برای نمایش قدرت بوده است. در اردبیل میدان عالی قاپو سابقاً بسیار وسیع بوده، در عهد سلاطین صفوی با ۳۰۰ قدم طول، ۱۵۰ قدم عرض و دیوارهای طاق‌نما در دور خود، از میدان‌های زیبای آن عهد به شمار می‌آمده است (Safari, 1971, Vol. 2: 214-215). اما خود نام عالی قاپو (قاپو= در، دروازه) یادآور فضای ورودی وسیع و مجلل در ذهن است که می‌تواند تجسم کالبدی-فضایی زمانه‌اش بوده و راهنمایی برای بازآفرینی مجدد باشد. امروزه توسعه فضایی و عینی آن متناسب با پیام ذهنی نامش نیست.

- **نارین قلعه:** بنای مستحکمی در داخل شهر اردبیل و در کنار

بالیخلوچای که وجود این قلعه در چگونگی موقعیت اردبیل مؤثر بوده است. این دژ، در عهد فتحعلی شاه قاجار، با تعمیر قلعه قدیمی شهر و احداث دیوارهای جدید در خارج آن، طبق نقشه افسران هیأت فرانسوی گاردان و با نظارت آنان به وجود آمد و خندق‌هایی که گرداگرد دیوارهای مزبور، در داخل و خارج کنده شد، آن را جزو محکم‌ترین قلاع ایران گردانید (Safari, 1971, Vol, 1: 163). داخل قلعه از نقاط دیدنی اردبیل بود؛ زیرا خود شهر کوچکی در پشت دیوار قطور و خندق‌های عمیق آن به شمار می‌آمد. تماشای حیاط‌ها، خیابان‌های متعدد، میدان‌های مشق، توپخانه، محوطه سواره نظام و پیاده نظام، حمام، مسجد، محبس، نانواخانه و بیوتات آن جالب و قابل توجه می‌نمود (Safari, 1971, Vol, 2: 195-196). به نظر وجود آن و استعاره نام آن سبب تقویت حس امنیت برای استقرار سایر عناصر شهری در اطراف خود شده است.

- **کوچه فانتازیا:** فانتازی یک لغت روسی به معنی شیک و لوکس است. در این کوچه یک حمام به نام فانتازیا که در اول یک حمام خصوصی متعلق به فردی بنام بانکی بوده، قرار دارد که بعد از مدتی به حمام عمومی تغییر کاربری داد. امروزه کاربری‌هایی از همه نوع: سلمانی، کافه، رستوران، کبابی، آجیل فروشی، زغال فروشی، خانه‌های اعیان‌نشین و ... در این کوچه هنوز هم وجود دارند که روزگاری به مثابه ویتترین و مد شهر بوده و حضور کارکردهای متنوع روزمره بر این صفت آن صحنه می‌گذارند.

- **کاخ شاهی:** به عقیده اولتاریوس، خان ثروتمند اردبیل به خرج خود این عمارت را به سبک ترک‌ها بنا کرد. شکل آن هشت ضلعی و ارتفاعش به بلندی سه طبقه است. در اطراف آن از فواره‌ها، آب فوران می‌کند و ارتفاع آن به حدی است که از بلندی عمارت نیز می‌گذرد و دیوارها از سنگ‌های آبی، قرمز و سبز به اشکال مختلفی ساخته شده است... (Safari, 1971, Vol, 1: 126).

- **اونچی^۱ میدان گازران:** گازران یعنی جامه شویان. در بعضی از اشعار کلمه گازر مجازاً به معنی ماهر و استاد و نظایر آن آمده است (لغت نامه دهخدا). اونچی میدان با زبان محلی یعنی میدان آرد و از آن جهت اونچی میدان گفته شده است که در مقطعی از زمان در میدان محله گازران، آرد خرید و فروش می‌شده ولی هم اکنون نام اصلی محله در هنگام مکاتبات گازران نوشته می‌شود (Bolboli, 2006: 91). این بار نیز اسم فضای آن بر نوع عملکرد میدان متمرکز و بازگو کننده آن است.

- **اوچ دکان^۲:** به زبان محلی یعنی سه مغازه (اوچ بمعنی سه و دکان به معنی مغازه) به گفته اهالی در زمان‌های قدیم وجود سه مغازه بزرگی که در شهر بی نظیر بوده، به این نام مشهور شده است. یکی از دروازه‌های شهر در این محله بوده و بیشتر کاروان‌های تجاری در این محله اتراق و به تجارت می‌پرداختند. معبر اوچ دکان هم معبر اصلی شهر است که در این مسیر همچنین میدان کوچکی به چشم می‌خورد که معبر متصل به آن یکی از مراکز تجاری بوده و مسجد و حمامی نیز در آن دیده می‌شود. این محله، منطقه تجاری شهر

اردبیل بوده است (97-91: Bolboli, 2006). به نظر می‌رسد با توجه به مفهوم مطلق و کهن بازار در شهر، در مقابل، دکان و مغازه در این مورد به یک مفهوم مدرن از شهر و تجارت شهری اشاره دارد. با مشاهده نقاشی تاریخی و اسامی بیان شده در آن شاید این محله جزو محلات اصلی نبوده و در واقع لفظ محلات شش‌گانه منتفی و بلکه پنج محله وجود داشته است.

- **محله یساوول^۴:** یساوول اسم ترکی به معنی جلو دار، فراول و نگهبان که در دوره صفویه به مأمور تشریفات اطلاق می‌شد (Amid, 2010). در چند فرسخی این محله دروازه زنجیر (زنجیر آغزی) قرار داشته که از دروازه‌های قدیم اردبیل و به طرف شهر آستارا بوده است. از طرف اداره گمرک زنجیری بر آن بسته می‌شد، به خاطر آن به زنجیر نیز مشهور گشته است.

- **مال^۵ میدانی (میدان مال فروشان):** این نام به وضوح بیانگر کاراکتر میدان و کارکرد روزمره آن است که هم‌راستا با اسمش صبح‌ها محل معاملات دام بوده و بعد از ظهرها به میدان فوتبال تبدیل می‌شده است.

در ضمن محلاتی چون تازه آباد و تازه شهر و مساجدی نیز به همین نام در توسعه‌های جدید شهر در زمان پهلوی دوم مؤید امر سیاسی-اجتماعی حاکم بر توسعه و عمران شهر هستند که در نقشه‌های تاریخی سال ۴۲ به چشم می‌خورد.

۴، ۵. **مصادیق مکانی اردبیل با نام و مشخصه طبیعی-زیستی** هر شهری واجد کاراکتر ویژه طبیعی و مصنوعی است که آن را از سایر شهرها متمایز می‌کند. برخی از این کاراکتر و ویژگی‌ها در نام مکان‌ها یافت می‌شود. بستر شهر اردبیل واجد برخی از ظرفیت‌های طبیعی مانند پوشش گیاهی، رودخانه، توپوگرافی، دریاچه و مصنوع مانند فعالیت‌ها، فرم‌ها، مصالح، بافت، رنگ و ... مؤلفه‌هایی اند که در نام مکان‌ها وجود داشته و ماهیت آن را باز می‌گوید.

- **محله چراغعلی (چای قراغی):** این محله در نزدیکی محله شیخ صفی و در کنار رودخانه موجود داخل شهر (رودخانه سمت راست در تصویر شماره ۳) قرار داشته که به خاطر آن به نام "چای قراغی" یعنی بغل رودخانه معروف بوده است. گفته می‌شود به خاطر مذهب ساکنان و علاقه به امام اول شیعیان و قرابت با محله شیخ، نام محله به مرور زمان به چراغعلی تغییر یافته است.

- **شاه باغی:** یا کاخ شاهی در دوره صفویه در این محله بوده، امروزه نیز به محله شاه‌باغی معروف است (Safari, 1971, Vol, 1: 126).

- **باغ ملی:** مردم عامی آن را «ملت باغی» می‌گفتند. در دوران ریاست میرزا بیوک آقا و اهاب‌زاده در بلدیة طرح‌هایی برای عمران شهر تهیه شد که به تدریج بعد از وی به مرحله اجرا درآمد. اهم آنها کشیدن خیابان و ایجاد باغ ملی و گردشگاه عمومی بود. محل آن بییشه‌زاری بود که «حصارلی باغ» خوانده می‌شد. بعدها با بریدن درخت‌ها، آن را از شکل «باغ ملی» به صورت «پارک عمومی» درآوردند. باغ ملی عصرها مرکز تجمع بازاریان و فرهنگیان و جوانان بود (Safari, 1971, Vol, 2: 15-18).

4 Yasaowl

۵ "مال" در زبان محلی به معنای "گاؤ" است و شاید استعاره ای برای مال و اموال نیز بوده باشد.

1 Fantazya

2 ouchi

3 Uchdokan

- **سرچشمه:** یا به زبان محلی (چشمه‌باشی) به خاطر این‌که در زمان‌های قدیم چشمه آبی از دامنه‌های سیلان سرچشمه می‌گرفته از راه زیرزمینی به این محله هدایت شده و در نزدیکی مسجد قبلی محله سرچشمه واقع بوده است. همچنین در این محله چشمه آبی وجود داشته که به سوی محله قبلان (تازه میدان) جاری می‌شده و به سرچشمه قبلان معروف بوده است.

- **داشکسن:** به معنی سنگ‌بُر یا سنگ‌تراش است. این محله که قبلاً روستا بوده، معدن سنگی بوده که اهالی برای استخراج سنگ به این معدن می‌رفتند. سنگ‌های ساختمانی، آهک و گچ در این مکان استخراج و تهیه می‌شد (Safari, 1971, Vol, 3: 419, 450).

- **محله باغمیشه:** این منطقه در گذشته به خاطر وجود باغ بزرگی از درخت و رود جاری به باغمیشه مشهور گشته است.

- **محله قبلان (تازه میدان):** قدمتش به بیش از ۲۰۰ سال قبل بر می‌گردد. زمانی اطراف این میدان تپه و خاکی و نیزار بوده است. نام محله که قبلان است از همین ویژگی محل استنباط می‌شود. این محله جزو مناطق اولیه شهر اردبیل و اعیان‌نشین بوده است.

۴٫۶. **نام‌ها به مثابه مشخصه اجتماعی- فرهنگی مکان شهری**
 برخی نام‌ها بیانگر مشارکت مردم و بانیان در توسعه و مدیریت مکان‌ها و محلات در جهت اهداف و تصمیمات شهری هستند، یا نشانگر فعالیت‌ها و تملک فضایی گروه‌های خاص اجتماعی و اهداف یا نیازهای آنان بوده است. نامگذاری‌ها در زمان و مکان مشخص اغلب یا در راستای ارج نهادن به مفاهیم و مضامین مهم اجتماعی و فرهنگی جامعه و تداوم آن انتخاب می‌شدند یا جنبه بیرونی داشته و برای انگیزش به سمت چشم‌انداز اجتماعی- فرهنگی بوده است. در این باره تحلیل چند مصداق در شهر اردبیل بیان می‌شود.

- **کوچه ارمنستان:** محله مخصوص پیروان مذهب ارمنی مسیحیان در اردبیل که این نام مؤید زندگی مردم اقلیت ارمنی و وجود کالبدی کلیسای مریم مقدس است. شغل بیشترشان تجارت، صنعتگری و طبابت بود. در اواخر حکومت قاجار و بازمین رفتن موقعیت خاص تجارتهی اردبیل، آنها نیز از این شهر مهاجرت کردند (Safari, 1971, Vol, 2: 81). شاید به نظر رسد که حضور ارمنی‌ها در محله‌ای در حوالی بازار (به‌عنوان سر بندر) به خاطر تسهیل‌گران روابط تجاری ایران با روس‌ها بوده است.

- **محله غریبان:** در این منطقه بیشتر افرادی که از روستا به شهر مهاجرت کرده و در شهر غریب بودند، زندگی می‌کردند. به همین دلیل افرادی که در گورستان این منطقه دفن شده‌اند، غریب بودند؛ به همین علت به این منطقه غریبان می‌گویند.

- **داشچلار:** (سنگ‌فروشان)؛ یا کسی که در کار سنگ است. بیشتر افراد این محل در کار سنگ بوده‌اند و آن را از اطراف شهر برای کاربرد در نماهای ساختمانی استخراج کرده و می‌تراشیدند. قبلاً به حجاریان معروف بوده که آن نیز به شغل سنگ‌تراش اشاره دارد.

- **محله توپچلار:** به علت این‌که در این محله چند نفر در مراسم و

جشن‌ها توپ‌هایی را شلیک می‌کردند، مشهور به این نام است. از پس این نام و روایتگری آن به خوبی می‌توان به روحیات، ذوقیات و رفتارهای ساکنان این محله پی ببریم.

- **محله نواب صفوی (قره دینه):** در ابتدا به نام چاکریه بوده، سپس به قره دینه تغییر نام داده و پس از آن در دوره صفویه به نواب صفویه معروف شده است. علت انتخاب این نام اجرای مراسم شاخصی در ماه محرم بوده است.

- **محله خیرآباد (خیرال):** این محله به خاطر افراد خیرخواهی که در این محله زندگی می‌کردند، به خیر و نیکی معروف و به خیرآباد مشهور گشته است که مردم به صورت تلفظ می‌کنند. این نام به خوبی حکایت از فرهنگ و آداب مردم محله می‌کند.

- **محله ابراهیم آباد:** آیت الله ملا ابراهیم امام جمعه، از علمای بنام اردبیل است. وی به عمران و آبادی علاقه داشت. روی رودخانه بالخلو پلی بست و در سمت شرقی آن، در جایی که امروز به نام وی به محله ابراهیم‌آباد معروف است، در سال ۱۲۷۹ هجری مسجدی احداث نمود. این پل و مسجد با محله‌ای که در آن قرار دارند، امروزه نیز به نام او به پل و مسجد و محله ابراهیم‌آباد شهرت دارد. مقبره خانوادگی آنها در حجره‌های متصل به مسجد اوچ‌دکان قرار دارد (Safari, 1971, Vol, 3: 293-294).

- **کوچه سید احمد:** سید احمد، عالم و مجتهدی بود و در مسجدی که به نام او اکنون در اردبیل باقی است، به تبلیغ اسلام و تبیین احکام دین می‌پرداخته و مجالس وعظ او به منزله کلاس درسی برای همه طبقات به شمار می‌آمده است (Safari, 1971, Vol, 3: 300).

با این‌که دیدیم در برخی موارد تحلیل از نام‌های مکان‌ها حتی از روند شکل‌گیری مکان تا ویژگی شکل و فیزیک شهر و روح آن را حکایت می‌کند، اما دسته‌بندی نام‌ها در قالب کلان مشخصه‌ها و مؤلفه‌های مکانی نشان می‌دهد که اشارات سمبلیک نام‌ها در شهر اردبیل نه صرفاً در توجه به کمیت نام‌ها بلکه با نگاه به کیفیت، درجه اهمیت، تأثیرگذاری آنها و انتقال کلان روایت‌های موجود در پس پیام آنها، میل بیشتر و نیرومندی به بازنمای شخصیت قدسی- مذهبی شهر در عین همراهی سایر مشخصه‌ها دارد (تصویر شماره ۴).

تصویر شماره ۴: مدل تحلیلی پژوهش؛ نام مکان‌ها و بازنمای شخصیت شهر اردبیل

- 1 Dashkasan
- 2 Dashchlar
- 3 Topchlar

جدول شماره ۳: دسته‌بندی مصادیق مکانی اردبیل بر حسب مشخصه‌های مورد بازنمایی نام‌ها

مشخصه	مصادیق	مبنای نامگذاری
فدسی-مذهبی	آرتاویل (شهرمقدس)، دارالارشاد (پایتخت ارشاد)، طوی (تابار)، جمعه مسجد پیر عبدالملک، پیرمادر، پیرزرگر، پیرشمس‌الدین، کوچه پیر، دربند پیرفرشی، کوچه معجز، دربند معصوم شاه، کوچه سلیمان شاه، چراغعلی شاه، رحمن شاه، کلبعلی شاه، زینال شاه، خیابان شاه اسماعیل، عبدالله شاه، کوچه حسینی، خیابان شهید باهنر، دربند یقینه خاتون، میرزاده خانوم، خیابان شاه، کوچه اقلیم شاه، فلکه شاه، دربند باغشاه، کوچه خلیل شاه، کوچه شاه‌باغی ...	- بار تقدس و معناداری محیط - نقش کانونی - مفاهیم عرفانی یا اعتقادات بانیان و ساکنان - رئیس دولت (شاه-امام) - نام ائمه یا شخصیت مذهبی - مالکیت و وقف - اقلیت دینی
تاریخی-سیاسی	عالی قاپو، شهیدگاه (مدفن شهدای چالدران)، دارالامان (حریم امن)، دارالارشاد (مکان ارشاد و هدایت)، نارین قلعه (مطمئن‌ترین محبس نگاهداری زندانیان سیاسی کشور)، جمعه مسجد، محله تابار، کوچه و خیابان شیخ صفی، خیابان‌های کورش کبیر، پهلوی، کلخوران، سعدی، میدان مجسمه پهلوی، فلکه رضا پهلوی، اشرف پهلوی و ششم بهمن، خیرال، کوچه‌های عارف، هفتان، ارمنستان، شمس، پهلوان، قاضی، قاجاریه، صفویه، شیخ ستارخان، معجز، صدر، محمدیه، میر صالح، مسجد کبود، اکبری، اصغریه، قاسمیه، عباسیه، منصوریه، امیریه، نملر، زنبیه، علیه، حسینی، نجف، دربند: دروازه، ششگاه، آریایی، انصاری، مهاجر، قاسمی، ناظمی، یعقوبی، شهیدی، نقش، ملا محسن، آهنگری، حاجی التفات، حسن‌آباد، رضائی، حاجی صالح، حاجی رحمان، زینال، حمامی، مستوفی، صادقی، شیخ علی، حسینی، حسینی، نازی‌آباد، تازه میدان، اسماعیل بیگ، کوچه و دربند اسماعیل، و تازه شهر، تازه‌آباد...	- رئیس دولت یا محله (شاه-امام) - رویدادها و حماسه‌ها - قدمت و روایت - خاطرات جمعی - بانی‌سازنده - جریان زمان در مکان (توسعه) - نام جغرافیایی - سال‌گشت تاریخی-سیاسی - امنیت - پیام قدرت و حکومت (فردی-جمعی) - اسامی خنثی
کالبدی-فضایی	عالی قاپو (سردر بلند)، نارین قلعه، فانتازیا (شیک و لوکس)، دارالامان (مکان و حریم امن)، تازه‌آباد، تازه شهر، کوچه درمان بونینی (گردن آسیاب)، اونچی میدان (میدان آرد)، خیابان سی‌متری، کوچه پشت سینما، خیابان شهرداری، خیابان ژاندارمری، کوچه بالا باغ ۶متری، داشچلار (سنگ فروشان، سنگ تراش)، کوچه مدرسه، دربند یخچال، خیابان ده متری، کوچه حلاج‌ها، دربند نمک، کوچه توپوچی بازار، دربند گازران، کوچه توپچلار، کوچه دبستان سعدی، کوچه آب انبار، دربند ۳متری، خیابان پشت شیرو خورشید، کوچه حمام یوسف، کوچه شکر، میدان مال فروشان، دربند داشکسن (سنگ بُرها)، کوچه جاده نیار، کوچه دیک باشی، محله نجاران، آهنگران، بازار مسگران، زرگران، بازار کلاه دوزان و ...	- خوانایی (انطباق نام و فعالیت) - ویژگی‌ها یا زیبایی کالبدی-فضایی - وصف توسعه‌های شهری - کاربری یا فعالیت غالب و خاص - بارتاب زندگی روزمره شهری - حرفه‌ها و الگوی کار - امنیت و ... - عوامل طبیعی
طبیعی-زیستی	سرچشمه، باغمیشه، شاه باغی، باغ ملی (ملت باغی) کوچه باغچه، کوچه آب روان، کوچه پشت باغ، دربند باغ تپه، دربند باغ‌شاه، کوچه حیاط باغ، خیابان کنار رودخانه، کوچه چشمگاه، کوچه داش‌گوئی، داشکسن، کوچه وسط باغ، دربند بالا باغمیشه، کوچه بالا باغ ۶متری، و ...	- نقش انگیزی ذهنی - نرم فضا و عناصر طبیعی - معنادهدگی به محیط - نام گل‌ها یا عناصر طبیعی
فرهنگی-اجتماعی	دارالامان (حریم امن)، دارالارشاد (مکان ارشاد و هدایت)، نارین قلعه (مطمئن‌ترین محبس نگاهداری زندانیان سیاسی کشور)، کوچه ارمنستان (محل زندگی اقلیت ارمنی- تسهیل‌گران روابط تجاری شهر)، میدان مجسمه پهلوی، محله غربیان (مهاجران غریب از روستا به شهر)، شهیدگاه (مدفن شهدای جنگ چالدران)، تازه‌آباد، تازه شهر، دربند خیرات، محله نجاران، میهن‌پرستان، علی‌اکبر، سیدآباد، ابراهیم‌آباد، فتح‌علی، امام قلی، حاجی محمدحسین، گلی‌خان، سید احمد، اریاب، کرامت، سیدنیا، سرتیپ‌آباد، رحمانیه، چپیش علی، ولی‌درشکه‌چی، معمار، ملاهادی، زربند، خیریه، آقا کاظم، میرزا بخشعلی، عربی، مشهدی پهلوان، کرد احمد، شتربان و ...	- پتانسیل‌ها و راهبردهای مشارکتی شهر - امنیت و حضور گروه‌های مختلف اجتماعی - پیام ایدئولوژیک و انداز اجتماعی - نقش و ارتباط اجتماعی مردم - مراسمات آیینی و فلکلور - زندگی روزمره شهر - ویژگی واحد همسایگی یا توسعه‌های شهری

۵. نتیجه‌گیری

می‌تواند به کشف صفات و مشخصه مکان شهری و نحوه انگیزش مردم و پاسخ به نیازهای یاری دهد. از طرفی البته همواره نمی‌توان با دقت در این نام‌ها به همه پویایی‌ها و صفات جاری و پنهان مکان دست یافت. آنچه مسلم است شناسایی طبع، طعم و هویت فضا از خلال بررسی نام تاریخی آنهاست. نیز پی بردیم: (۱) بی‌توجهی به اسامی و نام مکان‌های تاریخی به تدریج خطر فراموشی ظرفیت‌ها و محتوای واقعی و علت وجودی مکان خاص که از گذشته دور حامل آن بوده را در پی دارد. (۲) بررسی‌ها حاکی از آن است که غنای

استدلال کردیم که چگونه ممکن است بین نام مکان‌ها و ارزش‌ها و ظرفیت‌های آن ارتباط معناداری وجود داشته باشد. در این ارتباط هم از منظر مباحث نظری و هم در تحلیل مورد مطالعه و ریشه‌یابی مفاهیم نام‌ها دیدیم که آنها در ربط با ظرفیت‌ها و نیروهای پیدا و پنهان مکان‌های شهری عمل کرده بازتابگر ارتباطش با نیازهای ادراکی، هویتی و زیستی ساکنان و زمامداران است. هر اسمی می‌تواند تداعی‌گر چیزی باشد که در بطن خود نهفته است. این امر

Naming and the Politics of Belonging: Spatial Injustices in the Toponymic Commemoration of Martin Luther King Jr. Tennessee, Knoxville, Tn 37996, Usa, Jinwood@Utk.Edu. Routledge

- Amid, H., (2010), Amid Dictionary, www.dictionary.abadis.ir, [In Persian].
- Amiri, P., (2005). In Search of Urban Identity of Ardabil, the Ministry of Housing & Urban Development, Tehran. [In Persian]
- Appleyard, D (1969), Why Buildings Are Known: A Predictive Tools for Architects and Planners, In Environment and Behavior, Http://Eab.Sagepub.Com/Content/1/2/131. No.1, Pp131-156, Accessed At 6 October 2013.
- Appleyard, D. (1970), Styles And Methods Of Structuring A City, In Environment And Behavior, Vol. 2 No.1, Pp 100-117.
- Ayanovna, N. Lyazzat (2013), The Role Of Old Turkic Place Names In Teaching History, 2014, Published By Elsevier Ltd. This Is An Open Access Article Under The Cc By-Nc-Nd License.
- Bayat, K., (1991). Academy and Changing Geographic Names in Iran, Nashr-e Danesh, No 63, Tehran. [In Persian]
- Bolboli, R., (2006). Mourning In Ardabil, Vol (1), Navid-e Eslaam Publishing Office, Ardabil. [In Persian]
- Canter, D. (1977), The Psychology Of Place, The Architectural Press, London.
- Dovey, K. (2008), Framing Places. Mediating Power in Built Form, 2nd Edition, London: Routledge, 2008.
- Fagúndez, J. & Izco, J. (2016), Diversity Patterns Of Plant Place Names Reveal Connections With Environmental And Social Factors. Applied Geography 74 (2016) 23 -29
- Fakouhi, N. (2003). Urban Anthropology, Ney Publications, Tehran. [In Persian]
- Guyot, S. Seethal C. (2007) Identity Of Place, Places Of Identities, Change Of Place Names In Post-Apartheid South Africa. The South African Geographical Journal.
- Helleland, B. (2002) The Social And Cultural Value Of Place Names. Eighth United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names. Toponymic Education and Practice Ond International Cooperation. Norway, University Of

نام مکان‌های شهری اردبیل و بازشناسی ارتباط آن با مؤلفه‌های هویتی و به وجود آورنده، ارتباطی پربار داشته و نشانگر ظرفیت تاریخی شهر است. متناسب با طلب خدمات، نیروها، توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، این نام‌ها نمی‌توانست بازنمای این نیروها و ظرفیت‌ها نباشد. نام برخی مکان‌ها حامل پیام ایدئولوژیک و هدایت‌گر اجتماعی است و برخی نیز روح زمانه‌ای و مفهوم مدرن خود را باز می‌گوید اما طبع و مایه بارز آن بر مقدس بودن مکان و اهمیت سیاسی-بازرگانی شهر اردبیل تأکید دارد. اگر کالبد و فیزیک فضا به مثابه عینیت موجود باشد، ارتباط و انطباق نام‌ها به مثابه ذهنیت موجود و معنای مکان، می‌تواند به غنا و خوانایی مکان و همزمانی و ارتقای این پدیده عینی-ذهنی کمک کند. از خلال شناخت، کشف و ثبت این معانی، صفات و ریشه‌های تاریخی، تقویت و ماندگاری آنها ممکن می‌شود و در اقدامات و طرح‌های شهری می‌توان با اشارات کالبدی-صوری و نمادین متناسب با این نام‌ها در رشد و تقویت این ظرفیت‌های تاریخی و بازنمایی‌ها کوشید.

تحلیل نمونه شهر تاریخی اردبیل و اهمیت تأمل و آشکارسازی ارتباط اسامی مکان‌های شهری با ماهیت آن، می‌تواند مجموعه‌ای از اصول و راهبردهایی را برای کاربرد در سایر شهرهای تاریخی کشور به دست دهد. بدین‌سان در رسیدن به اهداف و اصول کاربردی، آن نوع فرآیند مداخله که با تحلیل و شناخت وضع موجود آغاز می‌یابد، با شمول تحلیل ابعاد نام مکان و علل وقوع اسمی آن، واجد فراآگاهی از الگوهای عملکردی، مذهبی-سیاسی، طبیعی، کالبدی و اجتماعی-فرهنگی خواهد بود. در این توجه هرگونه اقدام مبلمان، المان‌ها، رنگ‌ها گرفته تا عناصر طبیعی، مقیاس فضا، عملکرد و... تداوم و نزدیکی ابعاد عینی مکان در تناظر با وسعت چشم‌اندازها و القائات ذهنی نام‌ها و استعارات آن را در برمی‌گیرد. این چنین ضمن حفظ ماهیت و خصلت مکان، با میانجی‌گری مؤلفه‌های همیشگی کیفیت، خوانایی، هویت و مشارکت جویی ساکنان، پیام مکان از ماندگاری، اصالت و یکتایی مکان سخن خواهد گفت.

References:

- A.L.P. Consulting Engineers, (1983). Detailed Planning of Ardabil, the Ministry of Building and Urban Planning, East Azerbaijan Province, Tehran. [In Persian]
- Ahari, Z., (2015). Recognition of Secondary Structure of Iranian Cities in Qajar Period. Honar-Ha-Ye-Ziba: Architecture & Urbanism, 20(2), 23-34. Tehran. [In Persian]
- Ahmadi, B., (1995). The Truth and Beauty, Lessons of Art Philosophy, Markaz Publishing, First Printing, Tehran. [In Persian]
- Alderman, D.H. & Inwood, J. (2013), Street

- Morava River, Czech Republic”, *Landscape Ecol.* 22:1007–1018, Springer Science+Business Media B.V. 2007, Published Online: 12 April 2007.
- Sylvain G, Seethal, C. (2007) Identity Of Place, Places Of Identities, Change Of Place Names In Post-Apartheid South Africa. *The South African Geographical Journal*, 2007, 89 (1), Pp.55-63.
 - www.vajehyab.com
 - Oslo. E/Conf.94/Crp.106.
 - Kasravi, A., (1931). Knowing the Name of Cities and Villages, *Journal of Arman*, No. 8, www.ensani.ir, [In Persian].
 - Khatami, S.Y. (2011). Urban Design in a Cultural landscape (Case study: Ardabil Mourning path), Master’s thesis, Iran University of Science and Technology, Tehran. [In Persian]
 - Light, D. & Young, C (2014), *Toponymy as Commodity: Exploring the Economic Dimensions Of Urban Place Names*, 2014 Urban Research Publications Limited.
 - Lynch, K., (1960). *The Image of the City*. Cambridge, Mass: MIT Press.
 - Lynch, k., (1981). *A Theory of Good City Form*, Vol. 11, Cambridge, MA: MIT Press.
 - Mirmohammadi, H., (1997). The Influence of Islamic Culture on the Names of the Provinces, *Meskaat*, No. 57, Mashhad. [In Persian].
 - Najmi, Sh., (2006). Khorshid in Geographic Names of Iran, *Journal of History*, No. 2, Islamic Azad University, Bojnourd. [In Persian].
 - NN., (1992). The Contribution of Geographical Names to the Preservation of Cultural Heritage. [In Persian]
 - Pakzad, J., (2009). An Intellectual History of Urbanism (3), from space to palce, Tehran: New City Development Corporation. [In Persian]
 - Pakzad, J., (2011). *History of Iranian city: From the Beginning to the Qajar Period*, Uranushahr Publication, First Edition, Tehran. [In Persian]
 - Papoli Yazdi, M., (1994). The Naming of Streets and Alleys in Yesterday and Today Tehran, *Geographical Research*, No 33, Esfahan. [In Persian]
 - Relph, E. (1976), *Place and Placelessness*, London, Pion Limited.
 - Rezazadeh Ardabili, M., Peiyghami, L., (2009). A Solution for Designing the Interventions in Historical Areas Based on Studying the Historical (Case Study: Ardabil). *Honar-Ha-Ye-Ziba: Architecture & Urbanism*, 1(38), 73-84. [In Persian]
 - Safari, B., (1971). *Ardabil in Historical Path* (1, 2, 3), Bahman Publications, Tehran. [In Persian]
 - Sweeney, S. & Et Al (2007). ”Using Place Names To Interpret Former floodplain Connectivity In The